

ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ З ПОВЕДІНКОВОЮ ТА СТАТУСНО-РОЛЬОВОЮ ВІКТИМНІСТЮ ПІДЛІТКІВ

Мазур К. В.

Наук. керівн.: канд. психол. наук, доц. **Шиліна А. А.**

Харківський національний університет внутрішніх справ

Повсякденні ситуації в житті людини які часто відмічаються складністю та невизначеністю, негативним впливом з боку оточуючих можуть мати потужний віктимогенний вплив на людину, особливо людину підліткового віку, цей вплив може визначатися багатьма особливими проявами та призвести до віктимізації особистості.

Соціально-економічні та соціально-психологічні суперечності переходу до ринкових відносин у країні призвели до глибинної переорієнтації молоді зробили її більш вразливою. Отже дослідження питання віктимності неповнолітніх є важливим з точки зору профілактичної та корекційної роботи із цією віковою категорією [1, с. 353].

У попередній роботі ми зазначили, що актуальністю дослідження є психологічні особливості рольової віктимної поведінки та у сучасних підлітків визначаються необхідністю вирішення завдань формування соціально адаптованої особистості, а так само зростаючою проблемою віктимізації населення і необхідністю в віктимілогічній профілактиці і корекції [2, с. 145].

Спираючись на актуальність даної теми, ми продовжили дослідження, метою якого є вивчення специфіки соціального інтелекту та його взаємозв'язків з поведінковою та статусно-рольовою віктимністю підлітків.

На ґрунті теоретичного аналізу можна відзначити, що соціальний інтелект – це глобальна здатність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних рис та рис поведінки, що включає рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень. Соціальний інтелект пов'язаний з пізнанням соціальних явищ і спрямований на розуміння поведінки інших людей.

Багатьма дослідниками було встановлено, що соціальний інтелект бере безпосередню участь в регуляції соціальної поведінки, виступає як засіб пізнання соціальної дійсності, об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів, забезпечує інтерпретацію інформації, розуміння і прогнозування вчинків і дій людей, адаптацію до різних систем взаємин між людьми, показує, як людина взаємодіє з зовнішнім світом, як вона вирішує і долає щоденні проблеми, в тому числі при спілкуванні з оточуючими.

Соціальний інтелект, крім того, що він є однією з важливих складових процесу життєдіяльності людини, великою мірою детермінує пізнання і розуміння особистістю як своїх дій, вчинків, діяльності загалом, так й інших людей. Проте жодних сумнівів не викликає той факт, що саме соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати міжособистісні стосунки, інтуїтивно передбачати те чи інше завершення певних ситуацій. Люди з високим рівнем розвитку соціального інтелекту вирізняються психологічною витривалістю, стресостійкістю, що допомагає їм гідно вирішувати різного роду проблеми, приймати самостійні рішення навіть в екстремальних ситуаціях і при цьому не боятися зробити помилку або зазнати невдачі [3, с. 90-92].

Соціальний інтелект, на думку Г. Олпорта, це «соціальний дар, необхідний для тонкої рівноваги в поведінці, що забезпечує гладкість у стосунках з людьми. Разом з тим, соціальний інтелект має відношення скоріше до поведінки, ніж до оперування поняттями: його продукт – соціальне пристосування, а не глибина розуміння».

В.М. Куніцина довела, що чим вище рівень соціального інтелекту, тим більш розвинені саморегуляція, впевненість в собі, здатність впливати. Чим нижче рівень соціального інтелекту, тим більше в ньому представлені сором'язливість, рефлексивність, агресивність і т.ін., тим більш імовірно, на думку автора, що людина страждає від самотності, має низьку самоповагу, конфліктна, невротизована, психічно і фізично виснажена. В. М. Куніцина вважає, що соціальний інтелект - глобальна здатність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і ухвалення рішень.

Ця здатність дозволяє людині досягати гармонії з собою і навколишнім середовищем [4].

О. В. Луньова вважає, що соціальний інтелект - соціально-психологічний конструкт, який забезпечує особистості створення «картини» соціально-психологічної взаємодії (і себе як частини цієї «картини») і вплив (регуляцію) особистості на власну поведінку, на процес і людей, включених в цю взаємодію. Ці дві форми (функції) прояву соціального інтелекту детермінуються певною ієрархією особистісних і індивідуальних характеристик. Соціальний інтелект сприяє адаптації особистості в соціумі, в групових і міжособистісних системах стосунків і взаємодій [5].

Соціальний інтелект – здатність правильно розуміти поведінку людей, тому ця здатність необхідна для ефективного міжособистісного взаємодії та успішної соціальної адаптації сучасних підлітків. Прориваючись до дорослості, підліток виявляє відмінності в самому собі і починає відокремлювати ставлення до себе як до дитини і ставлення до себе як дорослому. У цей період відбувається усвідомлення і завоювання підлітком свого місця в широких соціальних відносинах і взаємодіях. Підліток кидає всі свої зусилля і енергію на те, щоб домогтися нового соціального статусу. Соціально-інтелектуальні здібності та соціально-поведінкові дії набувають якісно інший характер. Так, підліток починає порівнювати підстави товариських і дружніх відносин, які виникають серед дорослих і серед дітей; він зосереджує увагу на схожості і відмінності емоційних виразів при одній і тій же ситуації у дітей і дорослих; він виділяє і класифікує особливі стилі поведінки і спілкування в середовищі дорослих. Підлітки прагнуть не так вслухатися, скільки «вдивлятися» в людські стосунки. Отже, відбувається переорієнтація функцій соціального інтелекту: від впізнавання і відображення до аналізу і порівнянню. Змінюється і якість соціального інтелекту. Якісно іншим стає соціальний інтелект підлітка, вирішальний завдання прогнозування наслідків соціальних дій. Прагнення до дорослості спонукає підлітка відійти від прямолінійності і прагнути до залучення великої кількості факторів, що дають можливість з достатньою чіткістю передбачити післядії. Ускладнюється і така властивість соціального інтелекту - як властивість проникати в соціальні почуття (згідно Альфреду Адлеру «соціальні почуття» або «соціальний інтерес» розуміється як інстинктивна і в той же час усвідомлювана і керована здатність «бачити очима

іншого, чути вухами іншого, відчувати серцем іншого») і духовні цінності інших людей. Як і в ситуації порівняння поведінки дорослих і поведінки дітей, підлітки починають усвідомлювати різницю між почуттями дітей і почуттями дорослих.

Таким чином, головною особливістю цього віку є входження підлітка в активне соціальне життя. Почуття дорослості дозволяє підліткам виявляти віру в здатність визначати і контролювати власну поведінку, свої думки і почуття. Отримавши свободу дій в групах однолітків, підліток вимагає розширення своїх прав у взаємодії з дорослими. Він включається в формування соціальних цінностей, в обговорення смислів стосунків. Все це і призводить підлітків, які перебувають під впливом позитивних суспільних зразків, до високого рівня суспільної активності. Разом з тим, слід постійно мати на увазі, що природна активність і динамізм підлітків, що залишається без належного управління, проявляється у відкритій стихійності, спонтанності, неконтрольованих поривах і ризикованих діях. Іншими словами, для підлітків, наданих самим собі, характерний динамізм в собі, активність для активності, які відкривають шлях до різних форм девіації. Тому так важлива цілеспрямована робота по підтримці активності підлітка з метою їх соціального розвитку.

Таким чином є необхідність дослідити особливостей соціального інтелекту дівчат та хлопців підліткового віку.

Результати дослідження особливостей соціального інтелекту дівчат та хлопців підліткового віку надано у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники соціального інтелекту дівчат та хлопців підліткового віку ($M \pm m$)

Субтести	Група I (дівчата)	Група II (хлопці)	t	p
Субтест 1 «історії із завершенням»	7,12±0,44	4,36±0,75	3,74	0,05
Субтест 2 «групи експресії»	7,29±0,39	5,18±0,52	2,65	0,05
Субтест 3 «вербальна експресія»	6,47±0,89	6,71±0,67	0,63	-
Субтест 4 «історії з доповненням»	4,15±0,33	5,80±0,56	2,19	0,05

Виходячи з результатів дослідження соціального інтелекту хлопців та дівчат, ми можемо відзначити, що за субтестом 1 («історії із завершенням»), що відбиває здатність передбачати результати міжособистісних стосунків, показник в групі дівчат склав $(7,12 \pm 0,44)$, в групі хлопців $(4,36 \pm 0,75)$. Статистичний аналіз виявив вірогідне підвищення показника в першій групі, $p \leq 0,05$.

З урахуванням середніх інтервалів, показники другої групи можуть бути віднесені до низького рівня. Виходячи з цього, хлопці можуть бути охарактеризовані як такі, що погано розуміють зв'язок між поведінкою та її наслідками, можуть часто робити помилки, потрапляти в конфліктні, а можливо, і в небезпечні ситуації тому, що невірно уявляють собі результати своїх дій або вчинків інших. Вони погано орієнтуються в загальноприйнятих нормах і правилах поведінки. Їм притаманна низька диференційованість Я-концепції, недостатня насиченість Я-образу розумінням інтелектуальних, вольових характеристик, а також звуження уявленням стосовно духовної організації особистості.

Дівчата володіють достатньою здатністю передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, передбачати події, ґрунтуючись на розумінні почуттів, думок, намірів учасників комунікації; відбудовувати стратегію власної поведінки для досягнення власної мети. У той же час, їх прогнози можуть виявитися помилковими, якщо вони будуть мати справу з людьми, що поводять себе найнесподіванішим, нетиповим чином.

Субтест 2 «групи експресії» відбиває здатність оцінювати стани інших за невербальними проявами. За субтестом «групи експресії» показник в першій групі склав $7,29 \pm 0,39$, в групі хлопців цей показник дорівнював $5,18 \pm 0,52$. Показник по цьому субтесту в групі дівчат демонструє достовірне підвищення порівняно з хлопцями. Показники як першої, так і другої, групи з урахуванням довірчих інтервалів можуть бути віднесені до середнього рівня. Разом з цим, дівчата здатні краще оцінювати стан, почуття, наміри людей за їх невербальними проявами, міміці, позам, жестам, що на думку А. Піза, лежить в основі «шостого почуття» - інтуїції.

За субтестом 3 «вербальна експресія», який відбиває точність сприйняття мовної експресії, показник в групі дівчат склав $6,47 \pm 0,89$, в групі хлопців – $6,71 \pm 0,67$. Статистичний аналіз не виявив вірогідних відмінностей в показниках

між групами за цим субтестом. Врахування довірчих інтервалів дозволяє віднести показники як першої, так і другої, групи за субтестом «вербальна експресія» до середнього рівня. Тобто, підлітки обох груп характеризуються середньою чутливістю до характеру і відтінків людських взаємин, що допомагає їм досить успішно розуміти те, що люди говорять один одному (мовну експресію) в контексті певної ситуації, конкретних взаємовідносин. В цілому, вони здатні знаходити відповідний тон спілкування з різними співрозмовниками в різних ситуаціях і мають певний репертуар рольової поведінки.

Субтест 4 «історії з доповненням» відбиває здатність розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці. Статистичний аналіз результатів дослідження виявив достовірне підвищення показника за цим субтестом у випробовуваних другої групи порівняно з першою ($4,15 \pm 0,33$ та $5,80 \pm 0,56$ відповідно). Хлопці більш здатні розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей в цих ситуаціях.

З урахуванням довірчих інтервалів показники за субтестом у в першій групі можуть бути віднесені до низького рівня, у другій групі до – середнього рівня. Таким чином, дівчата відчують труднощі в аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії і, як наслідок, погано адаптуються до різного роду взаємин між людьми (сімейних, дружніх і інших). Ці досліджувані характеризуються недостатністю рефлексії, прийняття себе та почуття власної гідності, звуженим інтересом до соціальних проблем та зниженою суспільною активністю.

Однак, для більш детального дослідження та досягнення поставлених цілей було проведено кореляційний аналіз соціального інтелекту з поведінковою віктимністю та статусно-рольової віктимністю.

Результати взаємозв'язків поведінкової віктимності та соціального інтелекту дівчат надано в таблиці 2.

Дослідження взаємозв'язків віктимної поведінки та складових соціального інтелекту показало наступне:

Статистично значущий негативний зв'язок між шкалою «Агресивна поведінка» та «Групи експресії» $r = -0,485$. Коли дівчата менше звертають увагу на невербальні прояви співрозмовника зменшується здатність розуміти іншу

людину тим самим вони уникають ситуацій конфлікту при цьому відчуваючи внутрішню напругу.

«Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки» негативно пов'язана з такими складовими як: «Історії з завершеннями» $r = -0,396$ і «Історії з доповненнями» $r = -0,434$.

Таблиця 2

Взаємозв'язки поведінкової віктимності та соціального інтелекту дівчат (r)

Шкали	Субтест 1 «історії із завершенням»	Субтест 2 «групи експресії»	Субтест 3 «вербальна експресія»	Субтест 4 «історії з доповненням»
Агресивна поведінка	0,264	-0,485*	0,292	0,018
Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки	- 0,396*	0,050	0,048	- 0,434*
Схильність до гіперсоціальної поведінки	-0,138	-0,007	-0,098	- 0,236
Схильність до залежної та безпорадної поведінки	0,239	0,297	0,056	0,164
Схильність до некритичної поведінки	-0,341*	0,075	0,321*	0,176
Реалізована віктимність	-0,059	-0,012	0,132	0,056

Примітка: рівень значущості: *- $p \leq 0,05$

Підвищена увага дівчат до власної безпеки, прагнення захистити себе від помилок, неприємностей призводить до поганого розуміння зв'язку між поведінкою і його наслідками. Вони можуть часто робити помилки (в тому числі і протиправні дії), потрапляти в конфліктні, а можливо, і в небезпечні ситуації тому, що невірно уявляють собі результати своїх дій або вчинків інших. Відчувають труднощі в аналізі ситуацій міжособистісного взаємодії і, як наслідок, погано адаптуються до різного роду взаємин між людьми (сімейним, діловим, дружнім і іншим).

Також виявлена негативна значуща кореляція між шкалою «Схильність до некритичної поведінки» та «Історії з завершенням» $r = -0,341$, що вказує на те, що зниження здатності передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування (сімейного, ділового, дружнього), передбачати події, ґрунтуючись на розумінні почуттів, думок, намірів учасників комунікації призводить до невміння правильно оцінювати різні життєві ситуації.

Коли дівчата вважають, що можуть передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування (сімейного, ділового, дружнього), передбачати події, ґрунтуючись на розумінні почуттів, думок, намірів учасників комунікації вони демонструють необачливість, довірливість, схильні ідеалізувати людей, тим самим підвергаючи себе небезпеці про що нам вказує статистично значущий позитивний кореляційний взаємозв'язок між шкалою «Схильність до некритичної поведінки» та складовою соціального інтелекту «Вербальна експресія» $r = 0,321$.

Підлітковий вік - це вік, коли при відсутності життєвого досвіду підліток повинен вирішувати найрізноманітніші завдання: звільнення від опіки дорослих, взаємини з особами протилежної статі, однолітками, до певного часу виникає проблема вибору професії. Саме в цей період найбільш активно формується особистість, створюється моральне обличчя індивідуума. І саме дівчатка підліткового віку більш вразливі до думки оточуючих та бажають вступати у соціальні зв'язки.

Між шкалами «Схильність до гіперсоціальної поведінки», «Схильність до залежної та беспорядної поведінки», «Реалізована віктимність» та усіма складовими соціального інтелекту статистично значущих кореляційних взаємозв'язків визначено не було.

Таким чином, можна зробити висновок, що дівчата менше звертають увагу на невербальні прояви співрозмовника і це знижує їх здатність розуміти іншу людину. Підвищенням уваги дівчат до власної безпеки, призводить до поганого розуміння зв'язку між поведінкою і її наслідками. Також дівчата вважають, що можуть передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, що призводить до необачливості, тим самим наражаючи себе на небезпеку.

Результати взаємозв'язків поведінкової віктимності та соціального інтелекту хлопців надано у таблиці 3.

Дослідивши взаємозв'язки поведінкової віктимності та соціального інтелекту хлопців було зафіксовано статистично значущі негативні кореляційні зв'язки між такою складовою соціального інтелекту як «вербальна експресія» та шкалами «Агресивна поведінка» $r = -0,412$, і «Реалізована віктимність» $r = -0,364$.

Таким чином, чим гірше хлопці відчують характер і відтінки людських взаємин, тим менш вони схильні до агресивної поведінки, та уникають неприємні або навіть небезпечні для здоров'я і життя ситуації.

Таблиця 3

Взаємозв'язки поведінкової віктимності та соціального інтелекту
хлопців(r)

Шкали	Субтест 1 «історії із завершенням»	Субтест 2 «групи експресії»	Субтест 3 «вербальна експресія»	Субтест 4 «історії з доповненням»
Агресивна поведінка	0,032	0,277	-0,412*	0,277
Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки	-0,21	0,042	0,036	0,032
Схильність до гіперсоціальної поведінки	-0,721*	0,038	0,002	0,255
Схильність до залежної та безпорадної поведінки	0,010	0,255	0,043	0,064
Схильність до некритичної поведінки	-0,173	- 0,512**	0,121	0,090
Реалізована віктимність	0,053	0,056	-0,364*	0,144

Примітка 1: рівень значущості : *- $p \leq 0,05$

Також виявлені статистично значущі негативні зв'язки між шкалою «Схильність до гіперсоціальної поведінки» та «Історії з завершенням» $r = -0,721$, і шкалою «Схильність до некритичної поведінки» та «Групи експресії» $r = -0,512$.

Зниження розуміння зв'язку між поведінкою та її наслідками, часті помилки, схильність потрапляти в конфліктні, а можливо, і в небезпечні

ситуації, погане орієнтування в загальноприйнятих нормах і правилах поведінки призводять до пасивності, байдужості до тих явищ, які відбуваються навколо. Формується відчуття нерозуміння, ізольованості від світу, відсутність почуття соціальної підтримки і включеності в соціум.

Вдумливість, обережність, прагнення передбачати можливі наслідки своїх вчинків, які іноді призводять до пасивності, страхам знижує здатність правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей по їх невербальних проявам, міміці, позам, жестам.

За такими шкалами як: «Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки», «Схильність до залежної та безпорадної поведінки» не було визначено статистично значущих кореляційних зв'язків між усіма складовими соціального інтелекту.

У дитини в підлітковому віці відбувається переорієнтація одних цінностей на інших. Підліток прагне зайняти нову соціальну позицію, відповідну його потребам і можливостям. При цьому соціальне визнання, схвалення, прийняття в світі дорослих і однолітків стають для нього життєво необхідним. Лише їх наявність забезпечує переживання підлітком відчуття власної цінності.

На думку Фельдштейна, інтимно-особовий і стихійно-груповий характер спілкування переважає в тому випадку, якщо відсутні можливості здійснення соціально значимою і соціально схвалюваною діяльності, упущені можливості педагогічної організації суспільно корисної діяльності підлітків [70 с. 246-248].

Отже, хлопці з підвищенням розуміння людських взаємин знижується схильність до агресивної поведінки, а також вони уникають неприємні або навіть небезпечні для здоров'я і життя ситуації. Зі зниження розуміння зв'язку між поведінкою та її наслідками, часті помилки, схильність потрапляти в конфліктні призводять до пасивності, байдужості до тих явищ, які відбуваються навколо. Хлопці, у яких з підвищенням вдумливості, обережності, прагнення передбачати можливі наслідки своїх вчинків, які іноді призводять до пасивності, страхам знижує здатність правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей по їх невербальних проявам, міміці, позам, жестам.

Результати взаємозв'язків статусно-рольової віктимності та соціального інтелекту дівчат надано у таблиці 4.

Таблиця 4

Взаємозв'язки статусно-рольової віктимності та соціального інтелекту дівчат(г)

Шкали	Субтест 1 «історії із завершенням»	Субтест 2 «групи експресії»	Субтест 3 «вербальна експресія»	Субтест 4 «історії з доповненням»
Ігрова роль жертви	0,014	-0,016	0,022	0,120
Соціальна роль жертви	0,304	-0,328*	0,203	0,085
Позиція жертви	0,109	0,472*	0,257	-0,098
Статус жертви	0,018	0,214	0,253	0,056

Примітка: рівень значущості: *- $p \leq 0,05$

Вивчення взаємозв'язків статусно-рольової віктимності та складових соціального інтелекту дало змогу виявити статистично значущі кореляційні зв'язки такої складової як «Групи експресії» між шкалою «Позиція жертви» $r = 0,472$ та шкалою «Соціальна роль жертви» $r = -0,328$.

Дівчата здатні правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей по їх невербальних проявах, міміці, позам, жестам. Вони, швидше за все, надають великого значення невербальному спілкуванню, звертають багато уваги на невербальні реакції учасників комунікації. Чутливість до невербальної експресії істотно підсилює здатність розуміти інших, що підсилює втілення ігрової ролі жертви, стійке утворення, що характеризується сукупністю закріпилися рентних установок, які з підвищенням міцності ігровий ролі піддаються поступовому руйнуванню.

А коли дівчата більшою мірою орієнтуються на вербальний зміст повідомлень, вони можуть помилятися в розумінні сенсу слів співрозмовника тому що не враховують (або неправильно враховують) супроводжуючі їх невербальні реакції, що спонукає до деформації можливості побудови життєдіяльності на найближчу і віддалену перспективу. Соціальна роль жертви передбачає будь-який тип аутсайдерства. В такому випадку дівчат не покидає відчуття байдужості від оточуючих, навколишній світ здається їм ворожим. Схильність звинувачувати у трагедії обставини поєднується з самозвинуваченням.

За шкалами «Ігрова роль жертви» та «Статус жертви» не було виявлено статистично значущих кореляційних зв'язків зі складовими соціального інтелекту.

Підлітковий вік є чинником, що підвищує ступінь віктимної уразливості підлітка, але тип віктимної поведінки багато в чому визначається індивідуально-психологічними (схильність до ризику, тривожність, нестійка самооцінка, радикалізм, підозрілість), психофізіологічних особливостей (статева диференціація) і індивідуальним досвідом (агресивну поведінку батьків).

Наприклад, згідно з результатами досліджень Дж. Сутула, дівчата підліткового віку більш схильні ставати жертвами. Вони характеризуються особливостями фаталізму, боязкості, скромності, відсутність почуття безпеки, виражену піддатливість навіюванню [22, с. 43]. Також дівчатам дуже важлива думка оточуючи і вони залежать від соціальної думки. Тому результати нашого дослідження перекликаються з дослідженням даного психолога.

Отже, можна зробити висновок, що дівчата підліткового віку з підвищенням чутливості до невербальної експресії підвищується здатність розуміти інших, що підсилює втілення ігрової ролі жертви, стійке утворення, що характеризується сукупністю закріпилися рентних установок, які з підвищенням міцності ігровий ролі піддаються поступовому руйнуванню.

А коли дівчата більшою мірою орієнтуються на вербальний зміст повідомлень, вони можуть помилятися в розумінні сенсу слів співрозмовника тому що не враховують (або неправильно враховують) супроводжуючі їх невербальні реакції, що спонукає до деформації можливості побудови життєдіяльності на найближчу і віддалену перспективу.

Результати взаємозв'язків статусно-рольової віктимності та соціального інтелекту хлопців надано у таблиці 5.

За шкалами «Ігрова роль жертви», «Соціальна роль жертви» та «Статус жертви» не було виявлено статистично значущих кореляційних зв'язків зі складовими соціального інтелекту.

Таблиця 5

Взаємозв'язки статусно-рольової віктимності та соціального інтелекту

хлопців (г)

Шкали	Субтест 1 «історії із завершенням»	Субтест 2 «групи експресії»	Субтест 3 «вербальна експресія»	Субтест 4 «історії з доповненням»
Ігрова роль жертви	0,10	0,31	-0,10	0,11
Соціальна роль жертви	0,15	-0,05	0,36	-0,11
Позиція жертви	0,157	0,098	-0,374*	0,056
Статус жертви	-0,154	-0,036	0,087	-0,078

Примітка: рівень значущості: *- $p \leq 0,05$

Однак, було зафіксовано статистично значущий негативний зв'язок шкали «Позиція жертви» та складової соціального інтелекту «Вербальна експресія» $r = -0,374$, що вказує на те, що чим нижчу хлопці мають чутливість до характеру і відтінків людських взаємин, що допомагає їм швидко і правильно розуміти те, що люди говорять один одному (мовну експресію) в контексті певної ситуації, конкретних взаємовідносин тим менший стає прояв позиції жертви, вони не виявляють рольову пластичність.

Агресивні підлітки, як правило, мають деякі загальні межі. Вони володіють низьким рівнем інтелектуального розвитку, нестійкими інтересами, підвищеною навіюваністю, наслідувальністю, недорозвиненістю етичних вистав і бідністю ціннісних орієнтацій. Вони емоційно грубі, озлобленні проти однолітків і навколишніх дорослих. У таких підлітків спостерігається крайня самооцінка, вона може бути як максимально позитивною, так і максимально негативною. Їх відрізняють підвищена тривожність, егоцентризм, невміння знаходити вихід з важких ситуацій. Захисні механізми переважають над іншими механізмами, регулюючими поведінку. Але серед агресивних підлітків зустрічаються і діти, інтелектуально і соціально розвинені, в яких агресивність є засобом піднімання престижу, демонстрації своєї самостійності, дорослості. Часто такі підлітки знаходяться в деякій опозиції по відношенню до дорослих. Біля них збираються не дуже розбірливі в цілях і засобах компанії підлітків.

Негативний мікроклімат, що має місце, в багатьох сім'ях, як і в системі формальних і неформальних стосунків зі світом дорослих, обумовлює виникнення відчуженості, грубість, неприязнь певної частини підлітків, прагнення робити все на зло, всупереч волі тих, що оточують, що створює об'єктивні передумови для появи агресивності, демонстративної непокори, руйнівних дій. Інтенсивний розвиток самосвідомості і критичного мислення призводить до того, що підлітки виявляють протиріччя не лише на навколишній світ, але і на самих себе, що є підставою для зміни емоційно – ціннісного відношення до себе, виявляючись в різкому сплеску незадоволеності собою і в поєднанні таких полярних якостей, як самовпевненість і боязкість, черствість і підвищена чутливість, розбещеність і соромливість.

Можна зробити висновок, що чим нижчу хлопці мають чутливість до характеру і відтінків людських взаємин, що допомагає їм швидко і правильно розуміти те, що люди говорять один одному в контексті певної ситуації, конкретних взаємовідносин тим менший стає прояв позиції жертви, вони не виявляють рольову пластичність.

Таким чином, за результатами дослідження соціального інтелекту та його взаємозв'язків з поведінковою та статусно-рольовою віктимністю підлітків було встановлено, що дівчата володіють достатньою здатністю передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, передбачати події, ґрунтуючись на розумінні почуттів, думок, намірів учасників комунікації; відбудовувати стратегію власної поведінки для досягнення власної мети. У той же час, їх прогнози можуть виявитися помилковими, якщо вони будуть мати справу з людьми, що поводять себе нетиповим чином.

Дівчата більш, ніж хлопці відчувають труднощі в аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії і, як наслідок, погано адаптуються до різного роду взаємин між людьми (сімейних, дружніх і інших). Ці досліджувані характеризуються недостатністю рефлексії, прийняття себе та почуття власної гідності, звуженим інтересом до соціальних проблем та зниженою суспільною активністю.

Дівчата менше звертають увагу на невербальні прояви співрозмовника і це знижує їх здатність розуміти іншу людину. З підвищенням уваги дівчат до власної безпеки, призводить до поганого розуміння зв'язку між поведінкою і її наслідками. Вони вважають, що можуть передбачати подальші вчинки людей

на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, що призводить до необачливості, тим самим наражаючи себе на небезпеку. У дівчат з підвищенням чутливості до невербальної експресії підвищується здатність розуміти інших, що підсилює втілення ігрової ролі жертви, що характеризується сукупністю рентних установок, які з підвищенням міцності ігрової ролі піддаються поступовому руйнуванню.

Орієнтування дівчат на вербальний зміст повідомлень може призводити до помилок в розумінні сенсу слів співрозмовника тому що вони не враховують (або неправильно враховують) супроводжуючі їх невербальні реакції, що спонукає до деформації можливості побудови життєдіяльності на найближчу і віддалену перспективу.

У хлопців з підвищенням розуміння людських взаємин знижується схильність до агресивної поведінки, а також вони уникають неприємні або навіть небезпечні для здоров'я і життя ситуації. Зниження розуміння зв'язку між поведінкою та її наслідками, часті помилки, схильність потрапляти в конфліктні ситуації призводить до пасивності і байдужості до тих явищ, які відбуваються навколо. Хлопці, у яких з підвищенням обережності, прагнення передбачати можливі наслідки своїх вчинків, страхів знижується здатність правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей за їх невербальною поведінкою.

Також з зниженням у хлопців чутливості до характеру і відтінків людських взаємин, що допомагає їм швидко і правильно розуміти те, що люди говорять один одному в контексті певної ситуації, конкретних взаємовідносин знижується прояв позиції жертви, вони не виявляють рольову пластичність.

Література:

1. Шевченко Л. О., Оберемко Ю. О. Особливості віктимності неповнолітніх. *Форум права*. 2014. № 4. С. 353-358. URL:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_63.pdf.

2. Гендерна політика очима української молоді: матеріали підсумкової конференції XI Регіонального конкурсу молодих вчених, Харків, 24 жовтня 2017 р. / [за заг. ред. : Н. В. Бібік, Г. Г. Фесенко] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – с. 145-149

3. Миц П. Психологічні особливості розвитку соціального інтелекту у студентів. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11217/1/36Mic.pdf>.
4. Куницына В.Н. Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношения. *Теоретические и прикладные вопросы психологии*. СПб., 1995. Вып. 1, ч. 1. С. 48–61.
5. Лунева О. В. Концепция социального интеллекта личности. *Знание. Понимание. Умение*. 2012. № 2. С. 46–51.